

PRIKAZ KNJIGE

Kulturalne izvedbe jugoslovenstva

JOVANA KARAULIĆ

Institut za pozorište, film, radio i televiziju Fakulteta
dramskih umetnosti i Clio, Beograd, 2023.

Knjiga Jovane Karaulić: *Kulturalne izvedbe jugoslovenstva* je korisna analiza, smještena u multidisciplinarni znanstveni okvir, načina na koji su Kraljevina Jugoslavija (SHS) i socijalistička Jugoslavija pokušavale povećati osjećaj jugoslavenske pripadnosti – naročito kod mlade generacije svojih državljana – kroz kolektivne kulturalne izvedbe iza kojih je stajala država. Radi se o izvedbama koje su služile za demonstriranje zajedništva i stvaranje jedinstva – kao što su sletovi (sokolski u Kraljevini, a za Titov rodendan/Dan mladosti u Federaciji), kraljevo vjenčanje (1922.) i Titov sprovod (1980.). Autorica pokazuje – koristeći arhivske izvore, djelomično i intervju s akterima samih događaja, te novinsku arhivu – kako su te izvedbe pripremane, koje su se dileme pojavile u toku njihova oblikovanja, koje političke i društvene poruke su emitirane prema građanstvu i inozemstvu.

Knjiga ima više dobrih nego loših strana, a ukupno gledano radi se o korisnoj novoj analizi odnosa između jedne javne politike (kulturalne) i politike (ideologije, stvarnog procesa odlučivanja) u Jugoslaviji. Naročito je koristan i važan opis sokolske organizacije, koja je prva organizirala sletove s jasnim ciljem jačanja patriotskih osjećaja kroz zajedničko vježbanje i široki (amaterski) sport. Autorica prikazuje genezu sokolskih organizacija u nekadašnjoj Austro-Ugarskoj, te kasniji njihov razvoj u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, smještajući sokolstvo u širi slavenski kontekst. Sokoli su bili kralju Aleksandru omiljena organizacija, jedna od rijetkih koje nisu ukinute nakon njegova izravnog poseguća u političke i društvene procese 1929. godine. Izgradnja improviziranog stadiona za Svesokolski slet u Beogradu 1930. je u knjizi odlično predstavljena, uključujući fotografijama koje su i inače brojne u njoj.

Kad se radi o sletovima u socijalističkoj Jugoslaviji, autorica također donosi evoluciju same ideje i prakse: od prvog prijedloga već 1945. do zadnjeg

sleta za Dan mladosti (25. maja) 1988. Na kraju knjige analizira i pokušaj (jednokratani i tek djelomično uspješan) da se umjesto politički inspiriranog i uz ličnost vladara (Josipa Broza Tita) vezanog sleta omladine Jugoslavije na stadionu Jugoslavenske narodne armije, na isti dan ponudi alternativna izvedba u kojoj ne bi bilo politike (premda je već sama ta ideja politička). Efektno je autoričino nazivanje tog procesa razvojem “od sleta do baleta”. Zanimljivo bi bilo da smo više saznali o tome je li ikada u političkom vrhu socijalističke Jugoslavije problematizirana veza između socijalističkog sleta i onog sokolskog, i kako se na to gledalo? Znamo za povremene polusubverzivne pokušaje kritičke inteligencije (npr. Miće Popovića) da Tita predstavi kao kralja odnosno monarha socijalističke Jugoslavije, a ova “sletska” veza mogla je poslužiti u tu svrhu.

Autorica uvjerljivo pokazuje da je i socijalistički slet postizao svoju svrhu – povezivanja omladine iz cijele Jugoslavije, te njeno patriotsko okupljanje, ova puta oko socijalističkih ideja ali opet i oko lojalnosti samoj ličnosti vladara, Josipa Broza Tita. Na jednom mjestu u knjizi opisuje se kako su sudionici sleta već dan-dva nakon što su došli na završne probe u Beograd počeli stvarati prijateljstva i družiti se bez obzira na republiku/pokrajinu iz koje su dolazili. Bilo bi korisno da je autorica navela imena svih onih omladinaca i omladinki koje su predale štafetu Titu na stadionu JNA – iz čega bi se vidjelo da se vodilo računa o ravnomjernoj zastupljenosti pripadnika raznih naroda i narodnosti. Za nas koji se toga sjećamo veoma je upečatljiva bila predaja štafete 1979. godine kad je Albanka iz Kosova, Sanija Hiseni, na prepunom stadionu usred Beograda poruku omladine Jugoslavije samom Titu pred njim samim izgovorila najprije na albanskom a potom na srpsko-hrvatskom jeziku. Bilo bi dobro vidjeti i kako je omladinsko rukovodstvo Jugoslavije (koje je bilo stvarno nadležno za organizaciju Dana mladosti odnosno puta Štafete mladosti po Jugoslaviji) raspravljalo o tome – da li je itko imao drukčije mišljenje i je li uopće to što se poruka čitala na albanskom jeziku bilo problematizirano ili prihvaćeno kao potpuno normalno i neupitno. Nažalost, autorica nije obuhvatila ovu epizodu.

Izostala je, također, i epizoda koja je u stvarnosti pokrenula val kritičkog razmatranja same manifestacije, a dogodila se 1983. godine. Tada je prvi put u javnosti jedan visoki funkcioner saveznog nivoa kritički govorio o izvedbi na stadionu JNA. Problematična je bila scenografija, odnosno kulise koje su na tribinama stadiona Tita prikazivale kao da se nalazi u oblacima, što se smatralo povratkom kulta ličnosti, a djelomično i uvođenjem religijskih ideja

(zagrobnog života u raju) u izvedbu Dana mladosti. Zapravo, da se osvrnula na tu situaciju, autorica bi mogla s pravom zaključiti da je i sama tema *Tito* prvi puta od strane političara problematizirana upravo tada i tim povodom. Dotad je problematiziranje Tita bilo “rezervirano” za poluopoziciju, ali sada se i na forumima Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije otvorilo pitanje – kako se odnositi prema Titu nakon njegove smrti.

Treća epizoda koja bi autorici bila korisna, a nije obrađena dovoljno detaljno, odnosila se na slovenačku “podvalu” plakata 1987. godine. Autorica doduše spominje taj slučaj, ali je šteta što nije ušla dublje u sam problem, primjerice intervjuirajući same aktere događaja. Osobno sam, premda vrlo marginalno, bio svjedok nastanka cijele inicijative (o tome možda u nekom drugom tekstu), pa znam da je – osim plakata – provokacijom označen i prijedlog iste grupe umjetnika za scenografiju i koreografiju polaska štafete (te godine s Bleda), koji je uključivao i izgradnju nikad podignutog spomenika Trećoj internacionali (Tatlinovog), kao i prevoženje političara čamcima od obale do bledskog otočića usred jezera. Tu je ideju vrh JNA, preko omladinske organizacije koja je djelovala unutar JNA i imala svoje predstavnike u saveznom omladinskom rukovodstvu od početka gledao kao vrlo sumnjivu i odbio je u njoj sudjelovati (što ju je i “ugušilo” u startu). O tome se autorica mogla informirati da je pokušala intervjuirati autore same ideje.

Uz sletove, autorica se u ovoj knjizi bavi i dvjema drugim izvedbama – vjenčanjem kralja Aleksandra (Ujedinitelja) i rumunjske princeze, tj. kraljice Marije, 1922. godine, kao i sahranom Josipa Broza Tita 1980. Mnogo toga smo korisnoga i zanimljivoga saznali iz opisa te dvije izvedbe, premda nije sasvim jasno zašto nije uključena sahrana kralja Aleksandra 1934., što bi bilo lakše usporediti s Titovom sahranom. I Aleksandrova sahrana imala je elemente izvedbe koja je trebala ujediniti Jugoslavena, premda se dogodila vjerojatno bez prethodnog planiranja, a s obzirom na to da su glavni akteri atentata bili također Jugoslaveni imala je potencijal da se pretvori u suprotnosti: u povod za daljnje nasilje, interetničke sukobe i političke demonstracije. To se, međutim, nije dogodilo – ali šteta je što se knjiga ne bavi tom izvedbom jugoslovenstva, posebno stoga što je Aleksandar smatrao jugoslovenstvo svojim glavnim projektom, o čemu svjedoči i navodna (svakako mitska) rečenica: “Čuvajte mi Jugoslaviju” koju je (možda) izgovorio na samrti.

Još jedne stvari u ovoj knjizi nema, a ili je moglo biti ili je trebalo objasniti zbog čega nije – to je stvaranje jugoslovenstva kroz omladinske radne akci-

je. Autorica bi mogla na ovu kritiku odgovoriti da ORA-e, koje su se odvijale desetljećima i u kojima se sudjelovalo masovno, nisu dio “kulturalnih izvedbi”, odnosno da se ne radi o događaju povezanom s kulturom. Ali, to je ili samo djelomično točno ili nije uopće točno. Djelomično, jer se na svim ORA-ma odvijao značajan kulturalni program, koji je uključivao i najveće tadašnje zvijezde jugoslavenske pop i rock muzike. Održavale su se i kulturne večeri u kojima je potican amaterizam u kulturi, te su brigadiri sami izvodili predstave ili recitali svoje ili tuđe pjesme. Netočan je ako se pojam kulture poveže sa samom biti socijalističke Jugoslavije. Kultura socijalističke zemlje u svoje središte postavlja rad, radničko stvaralaštvo i povezuje stoga tradicionalnu kulturu sa svijetom rada. To se u Jugoslaviji dešavalo i tako da se kulturni događaji zbivaju i u fabrikama, u radničkim domovima, da fabrike povremeno objavljuju zbirke pjesama ili druge knjige, te da predstavnici radnika sudjeluju u odlučivanju o javnoj finansijskoj potpori za kulturu. Omladinske radne akcije su stoga bile također “kulturalne izvedbe jugoslovenstva”, možda značajnije od sleta za Dan mladosti. One su proizvodile svoje kulturalne obrasce, a po svom značaju za fizičko zdravlje mladih ljudi i za njihov patriotizam bile su zapravo pravi nadomjestak za ono što su bila sokolska vježbanja u Kraljevini.

Bez obzira, dakle, što se radi o vrlo zanimljivoj i dobroj knjizi, koja povezuje kulturalne studije, historiografiju i djelomično politologiju, ona je mogla biti i bolja da je rukopis – prije objavljivanja – pročitao netko tko bolje poznaje strukturu socijalističke Jugoslavije i njenih institucija, njenu ideološku osnovu i procese u njoj. Tada se, vjerojatno, ne bi dogodilo da se toliko pažnje posveti Socijalističkom savezu radnog naroda Jugoslavije, nego bi naglasak – u vezi sa Štafetom mladosti i Danom mladosti – bio na Savezu socijalističke omladine Jugoslavije, kojeg autorica ne uzima dovoljno ozbiljno, pa mu čak i pogrešno piše ime, kao “Socijalistički savez omladine Jugoslavije” (str. 144, kao i na str. 182) ili čak govori o “omladini CK SKJ” (169). Socijalistički savez (SSRNJ) nije bio toliko važan koliko autorica misli kad kaže da je “tokom trajanja socijalističke Jugoslavije ovaj savez određujuće učestvovao u kreiranju i sprovođenju političkih ciljeva vladajuće grupe” (str. 133). Također, ne bi napisala da je u Jugoslaviji bilo mnogo društveno-političkih organizacija (taj status imalo ih je samo pet), niti da je JNA bio član SSRNJ (str. 143) a vjerojatno bi Dragutin Plašč (koji je govorio prilikom zagrebačkog ispraćaja Titova lijesa) ostao Plašč, a ne postao Plavšić (na str. 73). Takvih pogrešaka – koje pažljivom čitatelju ne mogu promaći – ima još.

Međutim, bez obzira na njih, ova knjiga je dobar pregled dvije značajne kontinuirane “izvedbe” (sletova u obje Jugoslavije) kao i dva vladarska događaja u kojima su građani poluaktivna publika (vjenčanje i sprovod), pa je dobro da je objavljena.

Dejan Jović

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu